

Český časopis historický

Akademie věd
České republiky

věda

107

kolem
nás

prostory
společné
paměti

Historický ústav AV ČR, v. v. i., (dále HÚ AV ČR) se sídlem v Praze a s pobočkami v Brně, Českých Budějovicích a Římě, je jednou z 54 veřejných výzkumných institucí, které tvoří Akademii věd České republiky, avšak svým založením a působností předchází nejen dnešní Akademii věd České republiky, ale i Československou akademii věd; byl založen na základě usnesení vlády ze 17. února 1920 a činnost zahájil roku 1921. Tento neuniverzitní ústav se vyvinul z původního pracoviště určeného k vydávání historických pramenů do podoby instituce s univerzálním historiografickým posláním. Na základě zákona č. 341/2005 Sb., o veřejných výzkumných institucích, získal HÚ AV ČR k 1. lednu 2007 status veřejné výzkumné instituce (v. v. i.), provádějící výzkum v oboru českých, československých a obecných dějin. Aktuální informace o ústavu lze získat na adrese <http://www.hiu.cas.cz/cs/>.

Prioritní tematikou základního výzkumu HÚ AV ČR jsou interní výzkumné programy, které podporují a doplňují témata vybraných okruhů a programů Strategie AV 21. Výzkumné programy reflektují současné teoreticko-metodologické postupy a mezinárodní historiografické diskursy s důrazem na roli historické vědy při uchování národní paměti a formování národní identity a kultury v nejširším, multikulturním smyslu. Tvoří je: **I. Český dějinný prostor v evropském kontextu; II. Vybrané problémy českých a středoevropských dějinných procesů; III. Prameny hmotné a duchovní kultury, jejich zpřístupňování, ochrana a výzkum.** Výzkumné programy jsou průběžně zpřesňovány a doplňovány se zřetelem k vývoji poznání v historických vědách na mezinárodní úrovni. Činnost HÚ AV ČR zároveň respektuje aktuální potřeby české společnosti, k nimž patří rozvoj historického vědomí formou edukačních procesů a popularizace vědy. Výzkumné programy navazují na výsledky dřívějších výzkumných programů z let 1999–2004 (*Dějiny českých zemí v mezinárodních souvislostech do roku 1945*) a 2005–2011 (*Český dějinný prostor v evropském kontextu. Diverzita, kontinuita, integrace*).

Výzkumné programy a jejich výstupy mají zčásti povahu dlouhodobou, kontinuální (práce encyklopedické, slovníkové a atlasové povahy a edice), zčásti jde o analyticky či synteticky zaměřené programy jednotlivých výzkumných útvarů a týmů. V této oblasti se výzkum zaměřuje na prohloubení již řešených priorit (církvní dějiny, rezidenční dějiny, modernizace společnosti, společnost mezi demokracií a totalitou, historická krajina českých zemí), jejich rozšíření o další, ve světové historiografii aktuální problematiku a otevření témat nových včetně sledování kontinuity socio-kulturních a socio-ekonomických fenoménů. Výzkumné programy jsou rozvíjeny v širokém spektru humanitních věd se zdůrazněním mezioborových přístupů. K nejzávažnějším programům patří trendy současné historiografie – teorie a metodologie, kontinuální vícesvazková díla, dějiny českých zemí ve světle pramenů vatikánských a římských archivů a knihoven, krajina jako prostor středoevropských dějinných procesů a edice jako nástroj zpřístupňování historických pramenů. Četná témata jsou řešena ve spolupráci s jinými ústavy AV ČR, vysokými školami a dalšími institucemi, domácími i zahraničními, a podporována granty různých typů. Základním znakem výzkumných programů je jejich interdisciplinarita a vzájemná přesahovost.

Český časopis historický

Ve svobodně se rozvíjející vědě nelze žádnému časopisu direktivně určit postavení ústředního oborového periodika, a pokud ho získá, nelze ho administrativními prostředky zaručit do budoucnosti. O své postavení musí každý časopis soustavně usilovat, přijmout konkurenční prostředí jako přirozený životní prostor, v němž se neustále přetvářejí mnohostranné vztahy mezi badatelskými směry, metodickými přístupy, vědeckými institucemi, jejich představiteli i jednotlivými badateli. Vědecký časopis s vyššími ambicemi neustále hledá svou cestu mezi výběrovostí, to jest nezbytnými nároky na kvalitu, a otevřeností pro co nejširší okruh kvalifikovaných odborníků a jejich textů.

Český časopis historický je ukázkou vědeckého periodika, které mělo vždy ambici sehrávat v historických vědách koordinační úlohu. Díky výjimečným osobnostem, které stály roku 1895 u jeho zrodu a poté bezmála o století později u jeho znovuzrození, se zkratka ČČH stala dobrou značkou. Časopis vzdoroval těžkostem, které přinášela měnící se politická situace a občas i neuspokojivé finanční možnosti vydavatele. Dvakrát zanikl pod tlakem diktatury – nejprve nacistické, potom komunistické – a ve čtyřicetiletém období obligatorní marxisticko-leninské ideologie zažil hluboký propad. Jeho povstání z popela v devadesátých letech 20. století prokázalo, že v české i evropské historiografii má ČČH své místo a že jeho služba oboru je možná a zároveň nezbytná.

Důstojní předchůdci

Potřeba vědeckých časopisů se objevovala v českých zemích a ve střední Evropě od osvícenského 18. století, ale teprve v průběhu 19. století se zřetelně vyhraňovala periodika věnovaná jednotlivým oborům. *Časopis Českého musea* (později *Časopis Musea království Českého*), založený Františkem Palackým roku 1827, měl ještě polytematický charakter, i když se postupně stále více obracel k humanitním oborům. Podobným směrem se vyvíjel i brněnský *Časopis Matice moravské* (1869). V té době se však již prosazovala oborově vyhraněná periodika jako *Památky archeologické a místopisné* (1854), věnované vedle archeologie a historické topografie také dějinám umění a regionální historii, a časopis pro dějiny českých Němců *Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen* (1862).

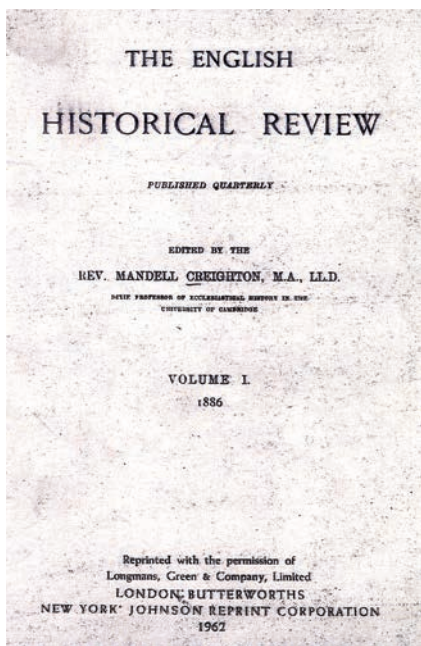
Vzestup obecného vzdělání, jímž se vyznačovala kvalitní gymnázia a v elitní podobě také pražská filozofická fakulta, spolu s rostoucí váhou historismu ve společenském vývoji si vynucovaly ustavení takového časopisu, v němž by se sešli představitelé všech historických disciplín na univerzitě s ambiciózními studenty a středoškolskými profesory. Ohniskem těchto snah se stal Historický klub, v němž se roku 1872 sdružili pražští studenti dějepisu a který postupně vyrostl v první profesní organizaci českých historiků. Jeho členem a nakrátko i starostou byl v této době organizačně zdatný mladík Antonín Rezek (1853–1909), který už v roce 1874 vystoupil s návrhem na vydávání „vědeckého sborníku historického a geografického“. Narazil však na nedostatek financí, neboť okruh potenciálních abonentů byl stále ještě příliš úzký.

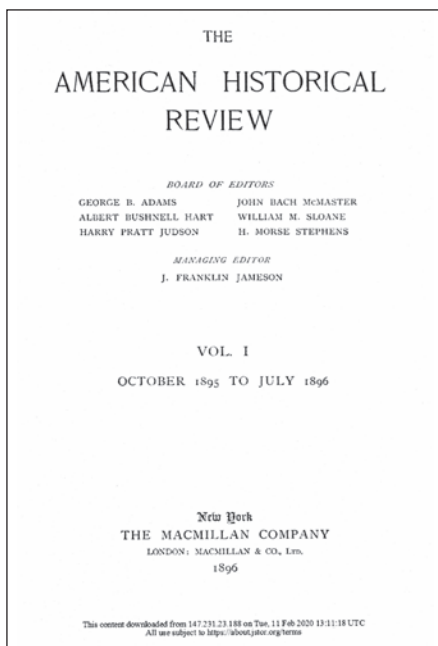
Historische Zeitschrift 4 (1860)

Revue historique 1 (1876), reedice z roku 1965

The English Historical Review 1 (1886),
reedice z roku 1962

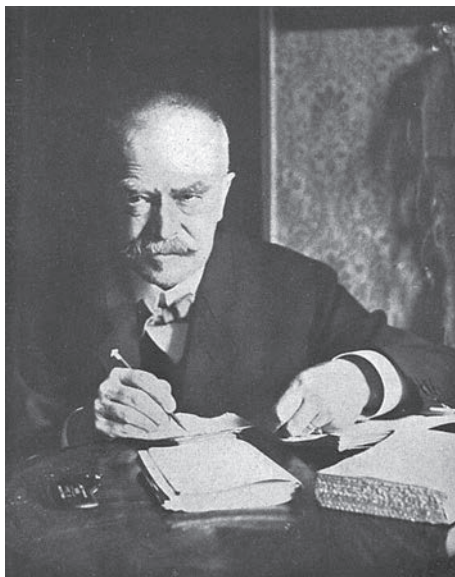

The American Historical Review 1 (1895-1896)

Rezek se však nevzdal, a když jako mimořádný profesor na pražské univerzitě našel o osm let později podporu předního pražského nakladatele Jana Otty, založil *Sborník historický*. Dařilo se mu vydávat ho čtyři roky (1883–1886) jako regulérní časopis s článkovou, recenzní a zpravodajskou rubrikou, přinášející texty z politických, právních, sociálních, církevních i kulturních dějin. V dostatečné vzdálenosti od aktuální politiky se redaktorovi podařilo udržet periodikum, vycházející čtyřikrát až šestkrát ročně, mimo tehdy probíhající polemiky a získat přispěvatele ze všech generací. Ani tentokrát však nedosáhl žádoucí rentability, a tak v dohodě s nakladatelem koncem roku 1886 prodělečný podnik zastavil. Na základní ideu však nerezignoval.

Snahy českých historiků dospět k vlastnímu časopisu byly také otázkou profesionální cti – odrážely soutěž hlavních univerzitních oborů. Příkladem šla Jednota českých matematiků a fyziků (založená už v roce 1862), která od roku 1872 vydávala *Časopis pro pěstování matematiky a fysiky*; rovněž Jednota českých filologů (založená 1868) se od roku 1873 prezentovala svými *Listy filologickými a paedagogickými*. Vzmáhající se spolková činnost českých vědců nebyla však pro české historiky, toužící po evropském uznání, jediným vnějším podnětem. Stále závažnější pohnutkou se stávala i touha vyrovnat se kolegům v zahraničí. Tam již existoval model moderního časopisu, který vytvořili historici v Německu (*Historische Zeitschrift*, 1859) a poté ve Francii (*Revue historique*, 1876).

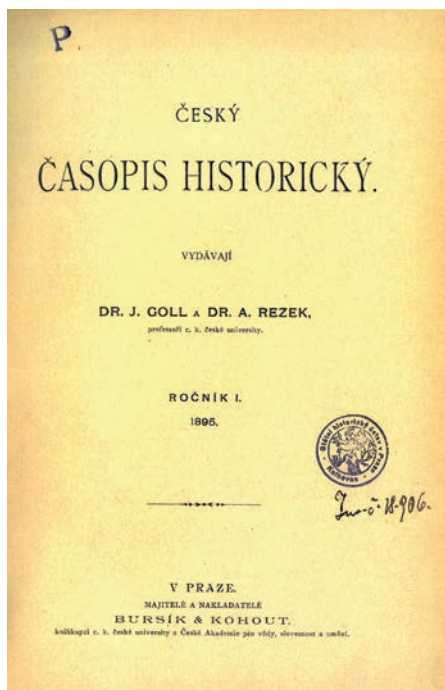
Ačkoli Rezkův původní název „sborník“ v té době ještě neznamenal soubor několika odborných studií, jak se pojem ustálil ve druhé polovině 20. století, nýbrž periodickou publikaci, v rozhodující chvíli dostal přednost název souběžný se

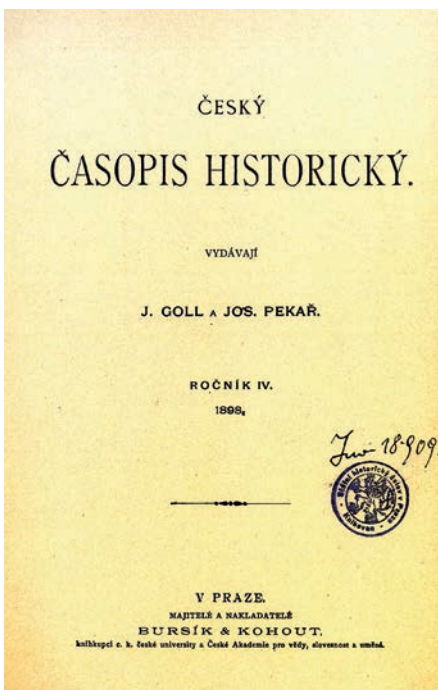
Jaroslav Goll (fototéka HÚ AV ČR)

Antonín Rezek (fototéka HÚ AV ČR)

Český časopis historický 1 (1895) – první ročník nového časopisu, redigovaný Jaroslavem Gollem a Antonínem Rezkem

Český časopis historický 4 (1898), redigovaný Jaroslavem Gollem a Josefem Pekařem

západoevropskými vzory. Prosté označení „historický časopis“ bylo však po vzniku německého a francouzského předchůdce příliš neurčité, ostatně už Angličané se rozhodli pro bližší jazykově-teritoriální specifikaci názvem *The English Historical Review* (1886) a podobně postupovali Američané při vytvoření *The American Historical Review* (1895). Podobnou cestou k založení ústředního oborového periodika se vydali ve střední Evropě Poláci, kteří ovšem zvolili název „čtvrtletník“ (*Kwartalnik Historyczny*, 1887), a Češi, kteří ve stejném roce jako Američané začali vydávat centrální časopis pro historická studia, pro kritickou analýzu pramenů a pro šíření poznatků historických věd.

„My pokládáme to za důležitější nežli sepsání tlustých knih (...), proto jsme se ujali redakce“

Tato programová slova napsal v lednu 1895 profesor pražské filozofické fakulty Antonín Rezek, který vložil své organizační schopnosti do snahy vytvořit periodikum pro českou historii odpovídající evropským standardům. Zdůraznil zájem na pronikavém vzestupu české historiografie prostřednictvím cílevědomé univerzitní

výuky, jejímž nástrojem se měl stát společně vytvářený časopis. Také jeho redakční kolega, vynikající pedagog Jaroslav Goll (1846–1929), když rekapituloval prvé desetiletí *ČCH*, zdůrazňoval význam časopisu jako nástroje ke zveřejnění úspěšných kvalifikačních prací, vycházejících z fakultního semináře. Bylo to pochopitelné, neboť existovala jen jedna česká univerzita a pražský Historický seminář byl na přelomu 19. a 20. století nedostižným ohniskem modernizace českého dějepiscetví. Zároveň však Goll i Rezek volili slova vědomě přitlumená, aby nadměrně neprovozovali konzervativní odpůrce, kteří v *ČCH* viděli nekalou konkurenci zejména vůči staršímu *Časopisu Musea království Českého*.

Ve společném prohlášení z listopadu 1894, v němž oznámili české veřejnosti založení *ČCH*, projeвили Goll a Rezek mnohem širší ambice. Nechtěli se spokojit se „samostatnými a původními pracemi ze všech oborů bádání dějzpytného a dějepisného“ ve vztahu k minulosti českých zemí, ale mysleli i na obecné dějiny; nestačilo jim registrovat veškerou domácí a zahraniční produkci bohemikálního obsahu, ale chtěli podchytit „všechny důležitější zjevy světové literatury historické“. A už vůbec se neuzavírali do prostředí jedné vysoké školy, ale hodlali učinit *ČCH* „nezbytným orgánem pro všechny pracovníky na poli dějepisu..., dobrým a spolehlivým vůdcem pro všechny četné milovníky dějepisu v národě našem, kteří chtějí zvědati, co v oboru tom děje se ve světě...“. Ačkoli přímo nevyslovená, byla tu jasná ambice zajistit *ČCH* postavení hlavního prostředníka mezi českou a světovou historiografií.

Spojenectví dvou předních znalců českých, středoevropských (v tehdejší pojetí „rakouských“) a obecných dějin, lidí se značnou společenskou autoritou, bylo pro dosažení cíle směřodonné. Zatímco Rezek disponoval energií vytrvalého organizátora, o sedm let starší Goll představoval nejlivnější osobnost mezi historiky na české univerzitě v Praze, myslitele s básnickým zázemím, který na principech kritického pozitivismu programově vytvářel vlastní vědeckou školu a který měl skutečně evropský rozhled. Jako specialista na dějiny středověku měl v Rezkovi skvělý protějšek, neboť ten se badatelsky zajímal o novověké dějiny až po současnost v prožívaném 19. století. Proti Gollově politické zdrženlivosti stál Rezkův temperament, vždy připravený angažovat se ve veřejných záležitostech. Navíc tu nechybělo i jisté názorové napětí vzájemně se doplňujícího liberála Golla a konzervativce Rezka. Pro začátek časopisu si sotva bylo možné představit dobově příhodnější kombinaci, zvláště když se Gollovi podařilo získat nezištnou oporu v pražském nakladatelství Bursík a Kohout. Společný zájem zakladatelů se osvědčil i později, když Rezek jako ministerský rada roku 1896 přešel do státních služeb a využil svého postavení ve Vídni, aby získal pro *ČCH* dotaci ministerstva kultu a vyučování. Situaci vystihla pozdější Pekařova slova, že při zakládání *ČCH* „podporovala Rezkova pohotová odvaha odhodlání Gollovo“.

Vstup *ČCH* mezi časopisy evropské historické vědy

Už první ročník *ČCH* dokládá, že se redakční práce ujali vědci nejen všeobecně disponovaní, ale i k utváření časopisu dobře připravení. Při nevelkém počtu tehdejších českých historiků svědčil svazek (v rozsahu 426 stran) s devatenácti rozpravami, devíti kratšími články, více než padesáti zprávami o literatuře (včetně recenzí) a řadou dalších drobných informací o poměrně širokém autorském a tematickém záběru.

NÁŠ PROGRAMM.

ČESKÝ ČASOPIS HISTORICKÝ vycházeti bude ve lůtách dvouměsíčních, vždy o 4 tiskových arších.

Český Časopis Historický není ve službách žádné strany, nýbrž povede si vždy vědecky, neodvisle a samostatně.

Uveřejňovati budou se v něm *samostatné a původní* práce ze *všech oborů* bádání dějezpytného a dějepísneho, tedy vedle prací z dějin *politických* také práce z dějin *práva, církve, literatury, umění* atd., vždy se zvláštním zřetelem k dějinám *Čech, Moravy a Slezska*. Vedle toho podávati se budou zprávy o badatelských cestách, o pokrocích studia historického v Evropě, o nových důležitých objevech archivních a rukopisných, jakož i biografie nebo životopisné vzpomínky na vynikající osoby v dějinách vůbec a našich zvláště. V tomto oddílu uveřejní se také dle materialu a potřeby různé doplňky a vysvětlivky k historickým dílům českým až dosud vyšlým, a věnována bude náležitá pozornost místopisným studiím, pokud mají obecnější zájímavost.

Zprávy o *literatuře historické* podávati se budou ve trojímu směru:

1. Všechno, co vyjde z oboru dějepísneho *v českém jazyku*, ať je to kniha, ať článek vědecký neb revuální, ať feuilleton časopisecký, bude v našem časopisu registrováno tak, aby každý čtenář věděl, *co vůbec vyšlo a jaký je toho obsah*. Význačnější práce budou zevrubněji posuzovány.

Č. Č. H. I.

1

2

2. Všechno, co vyjde *o dějinách Čech, Moravy a Slezska u nás i za hranicemi ve kterémkoli jiném jazyku*, ať ve formě knihy, dissertace, programu nebo článku, *bude svědomitě a podrobně registrováno*, se stručným udáním obsahu anebo dle potřeby zevrubnější úvahou.

3. Vedle toho upozorňovati chce «Český Časopis Historický» na všechny *důležitější* zjevy *světové* literatury historické, buď stručnými oznamy, nebo delšími zprávami, nebo konečně bulletin, které zasílati budou historikové zahraniční.

«Český Časopis Historický» má dle programu tuto vytčeného státi se nezbytným orgánem pro všechny pracovníky na poli dějepisu vůbec a domácího zvláště, ale chce také býti dobrým a spolehlivým vůdcem pro všechny četné milovníky dějepisu v národě našem, kteří chtějí zvědati, co v oboru tom děje se ve světě, co píše se jinde o nás a co u nás se pracuje v dějinách našich.

I nadějeme se, že obecnstvo odborné i milovníci dějepísneho studia neodpeprou Českému Časopisu Historickému své přízně, o níž tímto prosíme.

V PRAZE, 17. listopadu 1894.

Prof. Dr. Jaroslav Goll, Prof. Dr. Ant. Rezek,
redaktoři Českého Časopisu Historického.

Gollovo a Rezkovo
programové prohlášení
ze 17. listopadu 1894,
očištěné úvodem
k ročníku 1 (1895)

Informační rozpětí zahrnovalo vedle českého a českoněmeckého prostoru také tematiku rakouskou, italskou, jihoslovanskou či anglosaskou, načež se v dalších ročních číslech rozšiřovalo – především ve sledování zahraniční literatury – do oblasti polské, ruské, říšskoněmecké, francouzské, belgické, skandinávské, balkánské, ale zprostředkovatelně také americké a dálnovýchodní. I když šlo většinou jen o několikařádkové glosy, bylo zjevné, že zejména úsilím Jaroslava Golla a první generace jeho žáků se tu naplňuje základní snaha vnést do českého prostředí vědomosti o vybraných tématech světových dějin a o jejich aktuálním historiografickém zpracování. K rozšiřování geografického horizontu sloužila rubrika, která stručně komentovala obsah nejen českých, ale i zahraničních časopisů včetně těch modelových jako *Historische Zeitschrift*, *Revue historique* a *The English Historical Review*.

Velmi rychle vykristalizovala pevná struktura ČČH. Tvořily ji standardní studie, drobnější články, recenze a zprávy, které se pohybovaly mezi stručným biografickým či bibliografickým záznamem a úsporným komentářem. Zpočátku se ČČH jevil jako časopis autorsky rozevřený na všechny strany. Vedle mediévisty Golla a badatele o novověku Rezka se od počátku prosazovali žáci a absolventi Historického semináře na pražské filozofické fakultě, pro něž měl být časopis vytvořen. Nechyběli tu však ani příslušníci starší generace, zčásti dokonce blízcí konkurenčnímu *Musejníku* jako historik českého státního práva a selského lidu Josef Kalousek či vědecky disponovaní archiváři František Mareš a Hynek Kollmann. Pozvání ke spolupráci přijali historici literatury Jan Máchal, Jaroslav Vlček, Arnošt Kraus, ale i Jaroslav Vrchlický a slavista Jiří Polívka. Mezi autory se zanedlouho objevili také zahraniční historici – ať již se zabývali českou tematikou jako historik Jednoty bratrské Nikolaj Vladimirovič Jastrebov, či tématy obecných dějin.

Hlavní slovo však postupně získávali čerství absolventi Historického semináře, někteří navíc vyslaní ke studiu na vídeňský Ústav pro rakouský dějezpyt, na vzdálenější zahraniční univerzity či na zkušenou do vatikánských archivů. Právě oni se stali vycházejícími hvězdami svých oborů a tematických směrů – historik umění Max Dvořák, představitel pomocných věd historických Gustav Friedrich, mediévista Václav Novotný, badatel v církevních dějinách Kamil Krofta, znalec protireformační tematiky Bohumil Navrátil a historik slovanského světa Jaroslav Bidlo. Ti byli po metodické stránce vybaveni lépe než generace starších odchovanců Václava Vladivoje Tomka. Od svých učitelů Golla a Rezka přijali nové tematické podněty a kritický přístup k pramenům, od Golla pak zvláště představu o hledání organické geneze historických jevů a jejich příčinných souvislostí, do jisté míry pozitivistický odstup historie od aktuálních politických problémů a zpravidla také vyšší nároky na literární ztvárnění dějepisných prací.

Ve skupině nadaných mladých historiků narozených mezi lety 1868–1876 vynikala výjimečná dvojice, která ostatní schopnostmi, všestranností a dosahem vlastního životního díla předčila. Oba pozdější profesoři pražské univerzity – Josef Pekař (1870–1937) a Josef Šusta (1874–1945) – badatelsky zvládali velká témata od středověku až do své současnosti, a dokonce měli k sobě osobně blízko, ačkoliv v mládí šli odlišnou cestou. Zatímco Pekař se po návratu ze zahraničních studií držel doma, Šusta byl světooběžník a velkou část mladých let strávil jako badatel v Římě. Už proto, že byl Pekař o čtyři roky starší, měl Goll v kritické chvíli jasnou preferenci. Když se Rezek roku 1897 vzdal spoluredaktorství ČČH, Goll si zvolil za

Josef Pekař (fototéka HÚ AV ČR)

Josef Šusta (fototéka HÚ AV ČR)

svého spolupracovníka Pekaře. Tím ovšem zklamal ostatní ambiciózní žáky, kteří také toužili po prestižním postavení vedle svého mistra. Především Novotný a Navrátil, později také Bidlo a Friedrich se od *ČČH* odvrátili a těžiště své publikační činnosti přenesli do jiných odborných revuí, hlavně do *Časopisu Matice moravské*.

Rozchod neměl jen osobnostní a kariéerní základ, ale vyjadřoval také zásadní rozdíly v přístupu k dějinám a ke vztahu mezi historiografií a současností. Zatímco Václav Novotný, jeho žáci a stoupenci usilovali o maximální vytěžení pramenů k podrobnému faktografickému vylíčení domněle rekonstruovatelné minulosti, Josef Pekař a historici jemu blízcí si uvědomovali relativitu historického poznání a úlohu jeho interpretace. I když názory na filozofii dějin a na současnou politiku měly řadu variant a časem se měnily, první skupina v hlavních rysech zaujala postoj blízký T. G. Masarykovi a jeho pragmatickému pojetí dějin, kdežto druhá s jeho aktualizací dějin polemizovala. Vznikly tak dva proudy moderního českého dějepisectví, přičemž Pekařova linie měla svou tribunu v *ČČH*, který se však neuzavíral diskusi, ani příspěvkům autorů jinak smýšlejících.

Na počátku 20. století bylo zjevné, že se *ČČH* svou úrovní zařadil mezi solidní evropské časopisy. V širším srovnání však zůstávala jeho trvalou nevýhodou skutečnost, že byl tištěn téměř výhradně v češtině, přičemž nebylo zvykem vydávat ani cizojazyčné souhrny. Mezinárodní komunikační možnosti byly tím značně omezené, i když v jednom případě učinil redaktor výjimku již v roce 1912. V naději,

že „dojdeme souhlasu svého čtenářstva“, otiskl ve francouzském originálu článek věnovaný diskutované tematice rakousko-uherského vyrovnání (1867), jež sepsal profesor slavistiky v Dijonu Louis Eisenmann. Bezpochyby šlo o to, aby se text dostal ke všem zainteresovaným čtenářům v habsburské monarchii, ale z hlediska redakční praxe to byl krok o řadu desetiletí předbíhající svou dobu.

V dlouhém období od konce 19. do poloviny 20. století proudily informace o dění v evropské historiografii převážně jedním směrem – ze zahraničí do českého prostředí. V tomto smyslu působila vynikající recenzní část *ČCH*, která předkládala každoročně několik desítek recenzí a množství zpráv o dění v zahraničních historiografiích. Na předním místě zůstávaly referáty o pracích německých, polských, ruských, francouzských, italských a anglických, ale vycházely i recenze, a dokonce souhrnná pojednání o stavu menších historiografií, například maďarské a dánské. Zejména Goll, Pekař a Šusta uplatnili svůj široký rozhled a prosadili výběrem i zpracováním náročný žánr recenze jakožto nástroje kritiky a zároveň recepce vnějších podnětů. Tímto způsobem dokázal *ČCH* podchytit mnohé z nejvýznamnějších výkonů soudobých humanitních věd, začlenit je do procesu poznávání minulosti a přiblížit je – ukázkově v textech Josefa Šusty – způsobem, který přinášel nejen poučení, ale i skvělý literární zážitek.

ČCH a budování infrastruktury české historiografie

Ačkoli Jaroslav Goll zůstával až do konce velké války na prvním místě redakční dvojice *ČCH*, počínaje rokem 1898 faktické prvenství získával a posiloval jeho žák a pokračovatel Josef Pekař. Oproti autorsky střednímu Gollovi se vyznačoval až opulentní plodností. Dokázal psát pozoruhodné studie, publikoval na pokračování v několika ročnících celé monografie (o Kristiánově legendě, o českých katastrech), čtenáře získával analyticky pronikavými polemikami a břitkými recenzemi, a pokud se pustil do nekrologů, osvědčoval vzácný pozorovatelský talent, psychologický ponor a schopnost vykreslit zemřelé historiky nevšedně živými barvami. Pekař, muž bez rodiny, žil historií a pro historii, zvláště však pro „svůj“ časopis. Za jeho redakce, která trvala až do poloviny třicátých let, získal *ČCH* vysoké renomé, ale stal se publikační základnou pouze pro jednu – jakkoli velice významnou – část české historické obce.

Kromě udržování reprezentativního autorského okruhu bylo druhým nezbytným předpokladem pro dlouhodobou existenci náročného vědeckého časopisu jeho finanční zajištění. Vzorové časopisy, které vznikly v Německu, Francii, Británii či USA, měly daleko rozsáhlejší badatelské zázemí a vzhledem k publikování v kongresových jazycích vycházely z nesrovnatelně příznivějších hmotných podmínek. Sice *ČCH* dostával jistou podporu od ministerstva školství a také od České akademie věd a umění, ale trvale zůstával v deficitu a závisel na ochotě nakladatelství Bursík a Kohout pokrývat tuto ztrátu z jiných zdrojů.

Josef Pekař, ačkoli jinak byl člověkem velmi nepraktickým, vyřešil tuto otázku způsobem odpovídajícím jeho mimořádnému intelektu a pracovní výkonnosti. Pochopil, že musí zreorganizovat českou historickou obec a zároveň ovlivnit veřejnost tak, aby se její podstatná část stala právě tím potřebným zázemím. Po své třicítce byl již vědcem a učitelem s nezpochybnitelnou autoritou, proto mu nečinilo

problém, aby byl v květnu 1904 zvolen starostou Historického klubu, do té doby společenství převážně studentů a některých absolventů dějepisu na pražské filozofické fakultě. Poněkud labilní spolek, jehož vedení se střídalo s rychlostí přiměřenou měnícím se studentským zájmům, Pekař zásadně zreorganizoval do podoby profesionálního sdružení, v němž zaujali rozhodující postavení univerzitní profesori a který k sobě připoutal zájem odborníků v archivech, knihovnách a dalších institucích, ale také poměrně již početných středoškolských profesorů dějepisu (a zprostředkovaně i jejich žáků).

V postavení starosty zůstal Josef Pekař až do své smrti v roce 1937 a stal se nejen hlavou, ale i hybatelem Historického klubu. Jelikož jeho výchozí pohnutkou bylo zajištění ČČH, od jedenáctého ročníku, počátkem roku 1905, převedl časopis od soukromého nakladatele do majetku klubu. Netajil se tím, že vydávání ČČH pokládá za nejvýznamnější úkol spolku a zároveň za organizační ohnisko vědecké činnosti v celé české historiografii. Ve snaze zajistit trvalou informační síť se ČČH rozhodl doplnit *Bibliografii české historie*, registrující veškerou českou a bohemikální produkci, a sám v roce 1905 zpracoval její první svazek. Prozíravě využil skutečnosti, že nejrozšířenější a komerčně nejvýhodnější publikacemi historiků jsou učebnice dějepisu, a soustředil jejich publikování v Historickém klubu. Sám sepsal pro česká gymnázia a reálky učebnici *Dějiny naší říše se zvláštním zřetelem ke královstvím v říšské radě zastoupeným* (1914), z níž vznikla roku 1921 oblíbená příručka *Dějiny československé pro nejvyšší třídy škol středních*. Spolu s dalšími učebnicemi (především s kolektivní prací *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních*) vznikla tak výnosná nakladatelská činnost. Právě ona zajistila finanční prostředky na vydávání ČČH, a dokonce vytvořila rezervu do budoucnosti.

„Našemu dějepisectví nastala nová doba“

Výchozí snahou Jaroslava Golla byla odtažitá neutralita historické vědy ve vztahu k politice. Ale vést v tomto smyslu časopis, který se povahou svých témat nutně dotýkal veřejných záležitostí, nebylo nijak jednoduché. Poprvé ČČH narazil na tuto skutečnost již čtyři roky po svém vzniku. Celá habsburská monarchie žila oslavami 50. výročí nastoupení Františka Josefa I. na trůn. Vědci z oportunních důvodů nemohli mlčet a v prosinci 1898 vydali v České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění – za významné Pekařovy účasti – okázalý *Památník na oslavu padesátiletého panovníckého jubilea Jeho Veličenstva císaře a krále Františka Josefa I. Vědecký a umělecký rozvoj v národě českém 1848–1898*. Když Goll s Pekařem zvažovali, jak v ČČH připomenout výročí, které nesneslo ani zmínku o tvrdě poražené demokratické revoluci či o císařových prohraných válkách, soustředili se právě na tento památník a na zdůraznění vědeckého pokroku v uplynulém půlstoletí. Do popředí vysunuli hesla *věda – pokrok – národ* a v duchu oslavného optimismu také historií podmíněný „radostný pohled do budoucnosti“. Zároveň vyjádřili naději, že takovéto hodnocení „kritika, slavnostní náladou tlumená, anebo pozdější zkušenost bohdá neprohlásí za illusi“. Kritický pohled na dějiny jim velel zachovat jistou skepsi, ale ani tito dva velcí učenci netušili, jak se za pouhých šestnáct let situace promění a rozpoutáním první světové války dostane oslavovaný panovník zcela jiné hodnocení.

Mladá generace na počátku 20. století už nemohla zachovávat odstup od veřejného dění a ve svém výkladu novější historie se nutně přibližovala politice. Aktuální otázky kladla poslední čtyři staletí českých dějin, neboť byla spjata s existencí habsburské monarchie. Mocnářství dlouhodobě rozklížené emancipačními snahami středoevropských národů, ale také militantní politikou vídeňské vlády a generality vzbuzovalo pochybnosti, ale ve válečném stavu vyžadovalo loajalitu. Redaktoři ČČH si udrželi odstup, a když na sklonku roku 1916 museli zaujmout stanovisko k úmrtí Františka Josefa I., elegantně to vyřešili šestiřádkovým oznámením, v němž císaře, českého a uherského krále označili za „mocného podporovatele věd a umění“. Byla to jen formální úlitba, nic víc. O dva roky později, na podzim 1918, bylo však třeba zaujmout jasné stanovisko k novému, republikánskému režimu a jeho nejvyššímu představiteli.

Áčkoli Goll byl od roku 1886 spolumojovníkem T. G. Masaryka v litém kulturním zápasu o pravdivou interpretaci *Rukopisu královédvorského a zelenohorského*, později se s ním rozešel a nesdílel Masarykův realistický kurs v praktické politice. Část Gollových žáků včetně Pekaře se postavila proti Masarykově filozofii českých dějin. Před první světovou válkou se tak ČČH mohl jevit jako jedno z ohnisek polemiky proti názorům příštího prezidenta Osvoboditele. Goll v překérní situaci převratu r. 1918 rezignoval na (více méně formální) spoluredaktorství, zatímco Pekař se dokázal s novou situací vyrovnat pružněji. Hned v prosinci 1918 vložil do ČČH *Pozdrav* nové době svobody, která „dá nám i nové dějiny“, neboť „zápas za českou samostatnost vedly především české dějiny“. Aniž by se vzdal svých názorů na historii, ve slavnostní přednášce k prvnímu výročí vzniku Republiky československé, proslouvené v Karolinu 28. října 1919, s nadhledem nastínil proměny evropské situace a rozklad Rakousko-Uherska, ostře zkritizoval „velikost bezpráví, jež spáchali na ní [pokořeně Čechii] Vídeň a Habsburkové“, a ocenil samostatný stát. Pekař zdůraznil význam patriotismu, národní ideje a pozitivního nacionalismu, přičemž zároveň hájil práva národnostních menšin a „snesitelnou spolupráci v zájmu společné vlasti“. Historik, který vždy zkoumal především starší dějiny, ale intenzivně se zajímal o aktuální politický vývoj, tu podal doklad svého všestranného mistrovství. Zároveň otevřel ČČH, v němž přednáška hned roku 1919 vyšla, zkoumání i nejsoučasnejších soudobých dějin.

Vznik československého státu přinesl do organizace historické vědy významné proměny. Byly založeny nové univerzity v Brně a Bratislavě (1919), na nichž se uplatnili Pekařovi žáci, dřívější vídeňská studia nahradila postgraduální Státní archivní škola v Praze (1919), ediční činnost zahájil Státní historický ústav vydavatelství (1921), začaly vycházet nové časopisy, mj. periodika zaměřená na pomocné vědy historické (*Časopis Archivní školy* 1923) a na soudobé dějiny (*Naše revoluce* 1923). Předpokládala se také velkorysá reorganizace archivnictví. To vše nabízelo dříve nepředstavitelné možnosti uplatnění pro vědecké pracovníky v oboru. Ve změnách podmínek se ČČH vyrovnával se zvýšenou konkurencí na časopiseckém trhu a jeho redaktor musel vyjít vstříc ambiciózním představitelům mladé generace. V roce 1921 jim umožnil vydat jako samostatnou přílohu ČČH soubor statí *Archivnictví a organizace práce historické* a již předtím nabídl radě dalších historiků podíl na redakci. Po překonání poválečného neklidu se ukázalo, že šlo o pouhou epizodu, a zanedlouho byl obnoven dosavadní systém řízení časopisu.

Posuny ovšem nastaly ve složení autorského okruhu a částečně i v tematickém zaměření. Nastoupilo mladší pokolení docentů a profesorů na československých univerzitách, které mělo podstatně ovlivnit vývoj ČČH v následujících desetiletích. Václav Chaloupecký (1882–1951), působící na Komenského univerzitě v Bratislavě, s odvoláním na francouzskou historiografii prohlásil, že má „každá generace dáti národu dějiny v svém pojetí“ a že nyní jsou na řadě historici narození v osmdesátých letech 19. století. Tato slova z roku 1922 byla spjata se zásadním programovým záměrem vytvořit československé dějiny na principu čechoslovakismu jakožto historii národa, který naplnil dva své cíle – osvobození od Habsburků a sjednocení Čechů a Slováků. Brněnský archivář a profesor historie na Masarykově univerzitě František Hrubý (1887–1943) se soustředil na zápas stavů proti habsburské rekatolizaci a centralizaci, otevřel nové pohledy na hospodářské dějiny a zvýraznil úlohu Moravy. Šustův žák a poté nástupce na pražské katedře Karel Stloukal (1887–1957) využil svých zkušeností z výzkumu v Československém historickém ústavu v Římě a rozvinul kritické bádání v oboru církevních dějin raného novověku. Každý z těchto protagonistů střední generace vnesl do ČČH konfliktní téma, jež byla blízká současné tendenci „odrakoušťování“, utváření národního státu a kritice katolické církve.

Časopis na jedné straně sváděl dlouhodobý zápas o liberální interpretaci církevních dějin a vymezoval se proti klerikálnímu proudu českého dějepisectví, na druhé straně vedl Pekařův boj o „smysl českých dějin“. Zatímco ČČH zůstával základem pro diskusi, přinášel současně objevné studie k širokému spektru témat od středověku do současnosti (včetně vývoje Podkarpatské Rusi, nově zařazené do „domácích“ dějin). Část z nich pocházela z pera nově nastupujících badatelů, mezi nimiž vynikli Bedřich Mendl, přinášející podněty francouzské školy Annales, Josef Matoušek, dobře orientovaný v italské historiografii, Jan Slavík, zajímající se o problematiku novodobých ruských dějin, historik baroka Zdeněk Kalista či historici moderních dějin Karel Kazbunda, Jan Opočenský a Jaroslav Werstadt. Zachován zůstal přesah do sousedních oborů – z literárních historiků publikovali v ČČH zejména Václav Flajšhans a Antonín Škarka. Naproti tomu zahraničních přispěvatelů nebylo mnoho, ale vedle textů ze slovanského prostředí (při stálém zřeteli k polské, jihoslovenské a ruské tematice) se objevily v překladu články britských historiků Roberta Fitzgibona Younga (1928) a Roberta Williama Seton-Watsona (1929). Evropský rozhled trvale zajišťovala kvalitní recenzní rubrika.

Ani to však nyní nestačilo, neboť vznikaly dříve netušené tlaky, které nevěstily nic dobrého. Dvaatřicetiletý docent Josef Matoušek, jedna z prvních obětí vyvražďování české inteligence 17. listopadu 1939, se krátce předtím v ČČH zabýval tématem *Fašismus a italské dějepisectví* (1938). Vysledoval metody, jakými se totalitní režim snaží ovládnout historické vědomí obyvatelstva – naprostým podřízením badatelských institucí fašistickému státu a prosazováním fašistických konceptů a ideových směrnic do výkladu dějin: poněkud volněji ve vědě, ale naprosto striktně v popularizaci a výuce dějepisu. Josef Pekař, který po celý život bedlivě sledoval německou historiografii, se k proměnám evropské historiografické scény vyjádřil již dříve v jedné ze svých posledních úvah, nazvané *O nové dějepis v Třetí říši* (1935). Odhalil v ní hrozivé proměny, jež nastaly od nástupu nacistů k moci, a předvídavě varoval před nebezpečím, jež hrozí výkladu dějin,

pokud je ovládán goebbelsovskou propagandou. Neodmítal angažovanou historiografii, ale trval na tom, že „v tom všem má historik dbáti především pravdy, tj. poznání spolehlivě vyšetřeného, k němuž vede cesta především (...) odbornictvím, pracnou empirií a odhodláním pracovat a soudit v duchu objektivity, vůdčího pojmu vši práce vědecké.“ Dva historici, představitelé starší a mladé generace, tušili blížící se bouři a oba na sklonku života zanechali krédo, jež v době nástupu fašismu a nacismu zdobilo *Český časopis historický*.

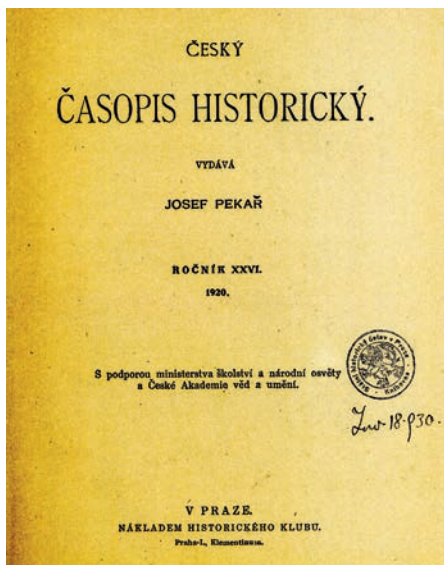
První zákaz časopisu

V posledních letech života Josef Pekař churavěl a na samostatné zvládnutí ČČH mu už nezbývaly síly. Od roku 1935 se stali jeho spoluredaktory celoživotní přítel Josef Šusta, žák František Hrubý a dlouholetý oddaný spolupracovník Josef Klik. Obsah časopisu ani jeho autorský okruh se zásadně nezměnily, ale když 23. ledna 1937 Pekař zemřel, bylo zjevné, že se uzavírá neopakovatelně dlouhé čtyřicetiletí výjimečné osobnosti, pro niž ČČH nebyl jen veřejnou službou oboru, ale i plnohodnotnou náplní soukromého života. Josef Šusta, který přebíral žezlo, za Pekařem nezaostával intelektuálně ani umělecky, ale byl již ve zcela jiné životní situaci; zatímco Pekař začínal vedle Golla ve svých osmadvaceti letech, Šusta už přesáhl šedesátku a byl žijícím klasikem, zatíženým mnoha jinými organizačními povinnostmi. Tím spíše však dokázal docenit svého kongeniálního předchůdce: „Byl to především umělec Pekař, který nalézal cestu k duším tím zvláštním darem plastického utváření všeho, čeho se uchopil... Byl to zároveň lví spár ducha opravdu velikého, který prozrazovala všechna jeho tvorba, a naše prostředí žíznilo, byť snad více podvědomě, po skutečné velikosti. Neboť s dobrým průměrem setkáváme se u nás všude, ale zjevy vrcholné, nasycené tím, co jest více než talent, jsou v našem národě odedávna tak řídké...“

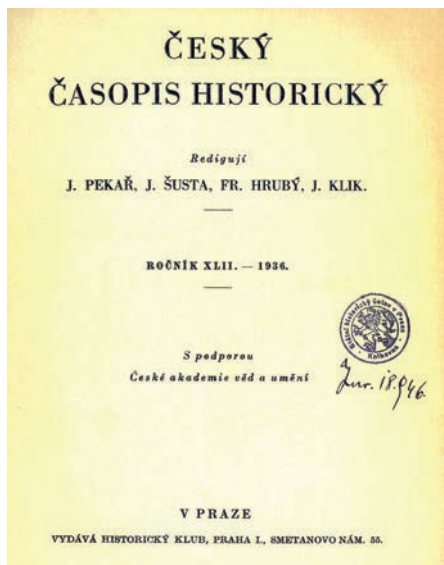
Tato slova psal Šusta v době, kdy se nad Československem stahovala mračna diktátorských režimů a kdy on sám s obavami sledoval narůstající celosvětovou krizi. Převzetí Pekařova dědictví formuloval jednoznačně: „Jíti dále jeho světlou stopou, pokud síla stačí, a odevzdati jako jeho odkaz dalšímu šiku mladších pracovníků tu silnou vůli k pravdě a lásku k národu, která tvořila podstatu bytosti Josefa Pekaře spolu s tím nejhodnotnějším jádrem pravého lidství...“

Za normálních okolností by síly redakční trojice bezpochyby stačily k tomu, aby utvářely velmi kvalitní časopis. Šustův rozhled po evropské historiografii podporil rozšíření panoramatu témat v článkové i recenzní části. Zesílil podíl tematiky z dějin polských, jihoslovanských, ukrajinských a ruských, stejně jako italských a francouzských. Sympatickou stránkou ročníku 1938 se stala skutečnost, že v dominantně maskulinním prostředí se objevily hned dva články historiček – Milady Paulové o díle slavisty Jaroslava Bidla a Jiřiny Joachimové-Votočkové o vztahu Anežky Přemyslovny ke svaté Kláře. V následujícím roce 1939 zde otiskla Jiřina Popelová studii *Filosofie dějin, její úkoly a rozdělení*, čímž potvrdila, že ústřední historický časopis se v budoucnosti už nikdy bez účasti českých vědkyň neobejde.

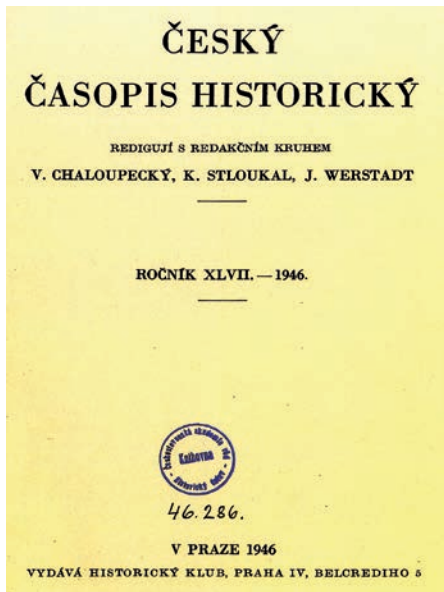
Nacistická okupace a výbuch druhé světové války znamenaly ostrý zářez do vývoje ČČH. Rozsah se zmenšil, v ročníku 1940 vyšly už jen tři studie, mezi nimi úvaha mladého sociologa Edgara Stanislava Haunera, který byl pak o dva roky později

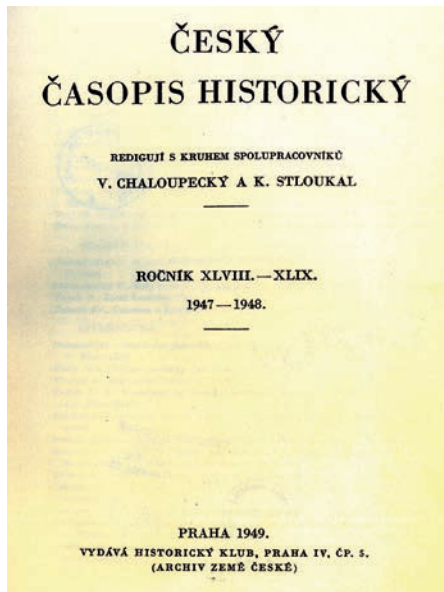
Český časopis historický 26 (1920), redigovaný Josefem Pekařem

Český časopis historický 42 (1936), redigovaný Josefem Pekařem, Josefem Šustou, Františkem Hrubým a Josefem Klikem

Český časopis historický 47 (1946), redigovaný Václavem Chaloupeckým, Karlem Stloukalem a Jaroslavem Werstadtem

Český časopis historický 48-49 (1947-1948), redigovaný Václavem Chaloupeckým a Karlem Stloukalem

zastřelen Němci za odbojovou činnost, na brizantní téma *Rovnováha velmocí a rozdělení zájmových sfér*. Mezi autory drobnějších textů se – bezpochyby díky Šustovu postavení prezidenta České akademie věd a umění – vyskytl mimořádně široký okruh odborníků z příbuzných disciplín – archeologie (Jan Filip), numismatiky (Gustav Skalský, Emanuela Nohejlová-Prátová), dějin umění (Oldřich J. Blažíček), klasické filologie (Bohumil Ryba), lingvistiky (Vladimír Šmilauer), literární vědy (Antonín Škarka) a slavistiky (Julius Heidenreich-Dolanský). Šustova redaktorská činnost zřetelně směřovala k časopisu, který by pojal historické vědy v dosud nedosažené šíři. Byla to však jen velkoryse pojatá labutí píseň, neboť německá okupační správa vydávání *ČČH* v květnu 1941 zakázala.

Cesta k druhému zákazu

Do prvních poválečných let vstoupil *ČČH* tragicky oslaben. Moravský historik František Hrubý předčasně zemřel už v únoru 1943, Josef Šusta si – pod tlakem nespravedlivého obvinění z kolaborace – v květnu 1945 sám vzal život. Časopisu se ujali dva z nejvýznamnějších meziválečných přispěvatelů – Václav Chaloupecký a Karel Stloukal – a spolu s nimi (pouze v roce 1946) také historik moderních dějin Jaroslav Werstadt (1888–1970), který byl tehdy starostou Historického klubu. Vedle nich měl působit formálně ustavený dvacetičlenný redakční kruh, v němž byly také dvě ženy – filozofka Jiřina Popelová-Otáhalová a historička Milada Paulová.

Úvodem k obnovenému ročníku 1946 napsal Chaloupecký *Pozdrav nové svobodě*. Byl to výraz radosti z osvobození a zároveň rozpaků nad budoucností, bolestného vědomí, že samostatný stát vydržel pouhých dvacet let. Zaznívalo z něho trauma Mnichova 1938, kdy byli Češi vydáni na pospas nepřítelům i svými spojenci jako „bezmála neznámý národ“. Aby se podobná katastrofa v budoucnosti neopakovala, soudil autor, jsou čeští historici povinni „ukázati Evropě a světu, že naše dějiny nebyly bezvýznamnou složkou v životě Evropy a že po pravdě nebyli jsme a nejsme cizinci v dějinách kulturního lidstva“. Ztracené iluze o západních spojenečích měla nahradit víra v ochranu z východu: „Po tisíci letech vracíme se opět do bezprostřední blízkosti s ruským lidem a ruským státem... Po staletích našeho často nedobrovolného přičlenění k evropskému západu, a zvláště k západu germánskému vracíme se opět více do rodiny slovanských národů... Slovanská myšlenka v novém pojetí ruském je nám pak zárukou, že naše vlast nikdy již nestane se částí Velké Germanie a že při našem upřímném evropejství bude nám možné vyžítí se v naší národní svébytnosti.“

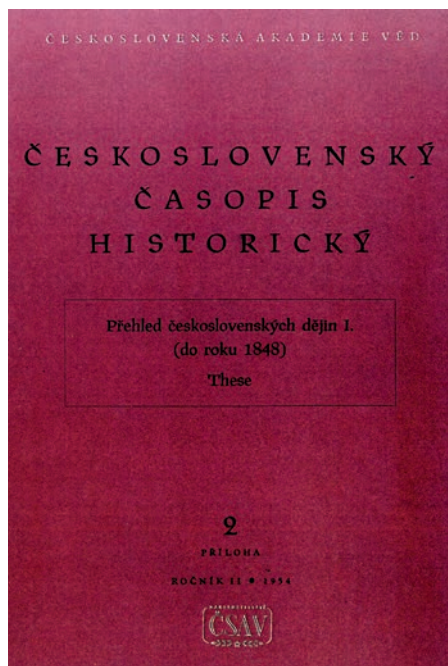
S heslem pravdy, svobody, humanity a míru ve společenství slovanských národů vstupovala nová redakce *ČČH* do poválečných let. Brzy měla poznat, jak hluboký to byl omyl. Nejprve však vzdala poctu zemřelým historikům otištěním jejich nepublikovaných prací, dále zveřejnila mj. Werstadtovu analýzu zkreslených pohledů na české dějiny, zhodnocení anglických a amerických prací o historii Slovanů z pera Otakara Odložilka a informace o polské a sovětské literatuře. Skutečnou inovací, vycházející z potřeby mezinárodní komunikace o českých dějinách, se staly ruské a anglické souhrny, které konečně zavedly nezbytnou praxi cizojazyčných resumé.

Místo pravidelných sešitů vyšly v ročnících 1947–1949 dva svazky, v nichž se redakce marně snažila vycházet vstříc nové době statí o dělnickém hnutí, důrazem na slo-

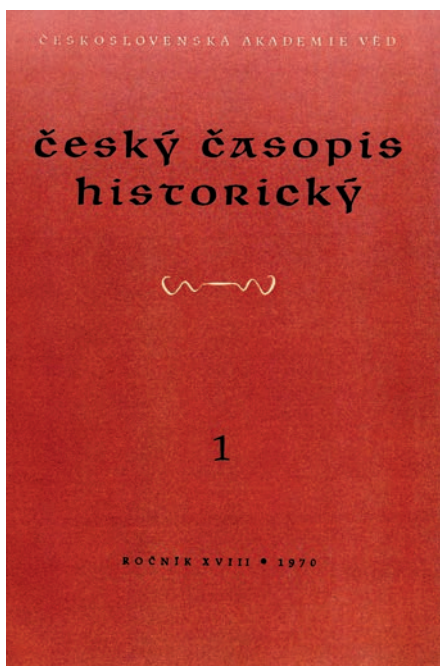
vanskou tematiku, referováním o sovětské literatuře a upozorněním na spisy Klementa Gottwalda a Zdeňka Nejedlého. Nepomohla ani stať nizozemského marxistického historika Jana Romeina *Dialektika pokroku* (1949), kterou pohotově přeložil Josef Polišenský. Marxističtí členové redakčního kruhu Václav Čejchan a Jaroslav Charvát z Historické skupiny, kteří redakci zevnitř kontrolovali, nebyli spokojeni s „nedostatečně pokrokovou“ tendencí časopisu a po únoru 1948 se přičinili o jeho zánik. Po neúspěšných jednáních o záchraně byl Historický klub v lednu 1951 úředně zbaven vydavatelského práva a *Český časopis historický* už podruhé i oficiálně zanikl.

Československý časopis historický

Ačkoliv byl *ČČH* komunistickým režimem zlikvidován, jeho postavení v historiografii zůstávalo tak pevně zakotveno, že se k němu přihlásil i nový režim. Bez výslovného odkazu na kontinuitu ho nahradil *Československý časopis historický* (*ČsČH*), který vycházel v letech 1953–1989 jakožto ústřední orgán československé

Český časopis historický 2 (1954) – Příloha: Přehled československých dějin I (do roku 1848). These; v tomto textu o rozsahu 120 stran se kolektiv autorů, vedený Františkem Grausem, pokusil o první nástin starších dějin českých zemí a Slovenska v duchu vládnoucí marxisticko-leninsko-stalinské ideologie

Český časopis historický 18 (1970), redigovaný Františkem Grausem; pod tímto názvem vyšlo jediné číslo (1/1970) *Československého časopisu historického*

historiografie. Jeho název byl stejně paradoxní jako označení střeškové vydavatelské instituce – roku 1952 vzniklé Československé akademie věd. Slovenská historiografie totiž nikdy s českou nesplynula v jeden celek, a tak byl na Slovensku v témž roce 1953 založen souběžný *Historický časopis*. I když byli do redakční rady *ČsČH* formálně přizváni někteří slovenští historici a občas v něm vycházely slovenské články, fakticky šlo i nadále o české periodikum, vydávané v režii pražského Historického ústavu ČSAV (v sedmdesátých a osmdesátých letech pak Ústavu československých a světových dějin ČSAV).

Třicet sedm ročníků *ČsČH* se stalo odrazem doby. Na jedné straně se tento akademický časopis prostřednictvím souhrnů, publikovaných většinou v ruštině a němčině, ale někdy i v angličtině nebo francouzštině, do jisté míry otevřel přísně limitované mezinárodní komunikaci na úrovni sovětského bloku, na druhé straně však byl spoután povinně aplikovanou nebo alespoň předstíranou příslušností k doktríně marxismu-leninismu a historického materialismu. To, čemu se původní *ČČH* bránil, totiž stranická politizace, se stalo charakteristickým rysem zejména prvních ročníků *ČsČH* a potom obludných úvodníků z doby „normalizace“. Zatímco *ČČH* si udržoval odstup od habsburského panovníka a dovolil si nesouhlasit s filozofickými názory československého prezidenta, *ČsČH* vstoupil do života chvalozpěvem na „našeho největšího současného historika“ a prezidenta Československé akademie věd Zdeňka Nejedlého, programem nazvaným *Za marxistickou historickou vědu a Grausovou ódou na Stalinův spis Ekonomické problémy socialismu v SSSR*; v té autor odsoudil starší historickou vědu a zdůraznil, že „teprve učení klasiků marxismu-leninismu umožnilo vůbec vědecké probádání minulosti, umožnit zkoumat zákonitosti“.

Dva později i na Západě uznávaní historici – šéfredaktor František Graus a ředitel Historického ústavu Josef Macek – vyšli vstříc době dogmatického stalinismu a sovětizace české vědy... a podle toho *ČsČH* vypadal. V zemích sovětského bloku nebyl výjimkou, ale právě srovnání s předválečným *ČČH* podávalo v tomto případě důkaz hlubokého úpadku. Nejen silný tlak komunistické strany a její ideologie, nejen uzavření kontaktů se západní vědou, ale i volba témat a jejich propagandistické zpracování znamenaly přerušování kontinuity českého dějepisceví. Do popředí se dostaly třídní boje a jejich ekonomické předpoklady, takzvané pokrokové tendence minulosti, dějiny dělnického a komunistického hnutí či Sovětského svazu, vždy na úkor obecné historie, kulturních a starších politických dějin, o náboženských dějinách ani nemluvě. Historie, především novodobá, dostala za úkol být nástrojem bojovné propagandy a legitimizace komunistického režimu jakožto zákonitého vyústění celého dosavadního vývoje lidstva.

Oficiální historiografie se stala služkou režimu a v této nedůstojné pozici zůstávala – zejména při psaní o novodobých dějinách – po celá padesátá léta a po dočasném uvolnění se do ní znovu vrátila v „normalizačním“ období let sedmdesátých a osmdesátých. V této situaci si *ČsČH* přisvojil mocenské postavení a nárok určovat (komunistickou stranou předem schválené) směrnice pro vývoj oboru, včetně přípravy budoucích syntéz. Stal se „bojovým orgánem naší historické vědy“. Postupně se zaměřoval proti historiografii kapitalistických států, proti církvím, kosmopolitismu jako nástroji imperialismu, revizionismu a všem nemarxistickým proudům.

František Graus (fototéka HÚ AV ČR)

V šedesátých letech docházelo k postupnému uvolňování z dogmatických pout a na stránky *ČsČH* se vracely výsledky standardní vědecké práce a rozhledy po evropské historiografii. Dočasný návrat k svobodnějšímu bádání měl paradoxní charakter. Jak napsal pamětník a přemýšlivý glosátor tohoto dění Jaroslav Marek, „pozvolnou regeneraci a obnovení souvislosti s *ČCH* inaugurovali nejvýznamější, nejuzdělanější a nejpoctivější z těch, kdo byli u jeho [tj. *ČsČH*] zahanbujících počátků“. Byli to právě medievisté Macek a Graus, kteří umožnili, aby se na stránkách *ČsČH* objevily studie a recenze vynikajících historiků z tehdy mladší generace – Josefa Janáčka, Jana Křena, Roberta Kvačka, Bedřicha Loewensteina, Jaroslava Mezníka, Josefa Petráně, Františka Šmahela a několika dalších.

Těžký úder přinesla okupace Československa roku 1968. Tři dny po vpádu cizích vojsk, 24. srpna, vyšlo zvláštní číslo *ČsČH*, v němž šéfredaktor F. Graus a další historici protestovali proti tomuto bezpráví. Rozmnožený dvoulist, psaný ve chvatu a zjevném vzrušení, naznačoval, že ve chvíli historického zvratu mohou i autoři časopisu promluvit za svou osobu a podle svého svědomí. Hledání nové cesty v okupované zemi je vedle ještě k jednomu pozoruhodnému činu – otevřeně se přihlásili k tradici z časů před komunistickým převratem a vydali jedno číslo (první v ročníku 1970) pod výmluvným názvem *Český časopis historický*. Volbou témat a vědeckou úrovní se skutečně přiblížilo dávnému předchůdci. Byl to však poslední zoufalý výkřik osvobozeného časopisu, neboť vzápětí došlo k nahrazení vydavatele – Historického ústavu – Ústavem československých a světových dějin ČSAV a k jeho předání do rukou

československý časopis historický

ZVLÁŠTNÍ ČÍSLO

V dějinách se vždy vyskytují okamžiky, kdy se každý musí rozhodnout, jak se zachová a zde je celou svou osobou ochoten hájit spregedlnost proti zvlí, lidkost proti brutalitě. Žít jako stvůra nebo jako člověk je rozhodnutí, které se vyžaduje od každého z nás dnes. Lze snad odolat všemu, uniknout čemkoli - s výjimkou vlastního svědomí, komu nemůže člověk, hodný tohoto jména, uniknout nikdy, a to musí nemilosrdně odsoudit každého, kdo by chtěl koloborevat. Ž Zdá-li se v okamžiku, že hrubé násilí může zvítězit, jde o dojem chvilkový. Ještě nikdy nebylo možné natrvalo umlčet pravdu, zastavit vývoj, i když se o to pokoušeli sebemocnější ožupmatí a sebebrátálnějšími prostředky.

Nikdy neuznám žádnou okupaci ČSSR, nespravedlnost a zpátečnictví. Stojím plně za XIV. sjezdem KSČ, za naší legální vládou a za jejími zákonnými představiteli.

PhDr. Frant. Graus, řádný profesor Filozofické fakulty KU, člen-korespondent ČSAV

24-8-1966

tvrdých „normalizátorů“. Dvojčíslo 2–3/1970 neslo opět název *ČsČH* a šéfredaktorem se stal na příští čtyři roky nevýrazný, stalinisticky orientovaný historik 19. a 20. století Oldřich Říha. Smutným svědectvím proměn doby na stránkách časopisu se stalo odsouzení „liberalizace a anarchie“ pražského jara a ponižující prohlášení několika historiků, kteří odvolali své protesty ze srpna 1968.

V dusném ovzduší normalizace – po krátké Říhově epizodě – nastoupil do čela *ČsČH* druhořadý historik novodobých dějin Jurij Krížek (1975–1989), člověk útočně dogmatického založení, který se snažil formovat *ČsČH* k obrazu svému. Návrat do padesátých let ve změněném světě už nebyl možný, a tomu odpovídala dobová modifikace. Časopis měl na jedné straně sloužit vládnoucímu režimu, ale na straně druhé se měl stát jakousi domácí vědeckou protiváhou exilové a disidentské historiografie. Navenek měl popírat, že okupované Československo je „Biafrou [tj. pustinou] ducha“, a dokládat, že i zde se provozuje svobodné historické bádání. Tím vznikla rozporná situace, v níž se *ČsČH* až do sametové revoluce ocital. Neboť přední stránky jednotlivých čísel byly zaplňovány bezduchými politickými úvodníky či prorežimními články a z některých recenzí čísel „třídní nenávisť“ k nepohodlným autorům, zatímco část článků, zejména pokud byly věnovány starším dějinám, a mnohé zprávy o literatuře si udržely solidní odbornou úroveň.

Celková bilance let 1953–1989 je však tristní a nanejvýš rozporná. Časopis se stal svědectvím doby v ještě větší míře, než jeho redaktoři zamýšleli. Odrážel potlačení elementárních svobod, a svobody bádání obzvláště, stejně jako opakovaně přidušené pokusy o rozšíření prostoru pro nezávislou interpretaci dějin. Podal reflexi komunistického experimentu v jeho drtivém nástupu, v opakovaných krizích a v konečném rozpadu a zachytil, jak na tento pohyb reagovaly nově nastupující generace a jak se ve svém oboru zachovali jednotliví historici. Zároveň dospěl, že žádný politický režim nedokáže zajistit kterémukoli časopisu ústřední postavení v oboru. Vzestup takových periodik jako *Husitský Tábor* (za rozhodujícího přispění Františka Šmahela), *Studia Comeniana et historica* (s podporou Josefa Války) či *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* (redigovaný Josefem Petráněm) prokázal, že vyšší autoritu než centrální akademický orgán si dokáží vydobýt i formálně regionální časopisy, někdy dokonce malotirážní sborníky, pokud jim dávají směr vědci, nikoli politici pochybné úrovně.

Znovuzrození

Navrátit prestiž ústřednímu vědeckému časopisu bylo jedním z hlavních úkolů vynikajícího medievisty a husitologa Františka Šmahela, který se na počátku roku 1990 ujal řízení akademického Historického ústavu a redakce jeho nejdůležitějšího periodika. I v nových poměrech se rozhodl respektovat kontinuitu vývoje historických věd včetně jejich stínů, vrátil se k původnímu názvu *Český časopis historický* a do číslování ročníků začlenil všech 37 let vycházení *ČsČH*. V rozbouřeném ovzduší po sametové revoluci to nebyla ani zdaleka samozřejmost, neboť vše, co bylo spjato s minulým režimem, se jevílo jako hodné zatracení. Nový redaktor však prosadil návaznost jako „projev úcty k odborné revui, která od roku 1895 do konce čtyřicátých let našeho [tj. dvacátého] století profilovala vývoj domácího kritického dějepisectví, rozšiřovala jeho horizonty a spoluvytvářela české historické vědomí“.

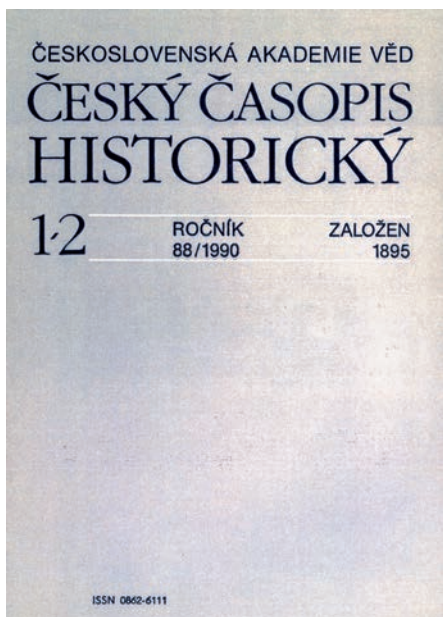
Vědomí nadčasové odpovědnosti za vývoj oboru postupně přijala i odborná veřejnost. Stála za ním také nově ustavená redakční rada, do níž si F. Šmahel vybral dvanáct významných historiků ze starší generace a také několik příslušníků tehdejší střední generace. V prvních letech se po Šmahelově boku uplatnili zejména přední znalec moderních dějin Robert Kvaček, historik historiografie Jaroslav Marek a medievista Dušan Třeštík, postupně přibývali i další. Podstatné však bylo, že se podařilo vytvořit síť osob a vztahů mezi dosavadní „oficiální“ historiografií a disentem, zájmové sepětí mezi akademickými pracovišti a univerzitami i mezi Prahou, Brnem a Ostravou, což bylo v době krátkodobého, ale z interpretace dějin vycházejícího vzepětí moravismu neobyčejně důležité.

Z hlediska pojetí se stal obnovený ČČH dokonalým protikladem ideologicky spoutaného ČsČH. Šmahel otevřel časopis „širokému spektru světonázorových dějinných koncepcí, metodologických škol a individuálních přístupů ... za předpokladu nesporné vědecké úrovně, poznávacího přínosu a etické ryzosti publikovaných textů“. Za jeho vedení redakce ČČH odmítla „zaujímat rozhodší stanoviska ve vědeckých sporech“, ale nevzdávala se práva uplatňovat a hájit vlastní postoje. Byl to návrat ke kořenům ČČH, ovšem návrat poučený a obohacený trpkými zkušenostmi z rozporuplného dvacátého století.

Hned na počátku se podařilo vyprofilovat základní oddíly ČČH – Studie a materiály, Úvahy, Obzory literatury (přehledy literatury, recenze a zprávy o nových publikacích) a kroniku Z vědeckého života (nekrology, konference a další sdělení). V zájmu propojení domácích historických pracovišť a periodik vznikly rubriky Výtahy z českých časopisů a sborníků, zatímco přísun informací ze zahraničí zajišťoval Výběr ze zahraničních časopisů. Tyto rubriky navazovaly na inspirace z Gollových a Pekařových časů, a třebaže se v následujících letech částečně měnily, ve své podstatě vytvářely pojítko mezi ČČH ze sklonku 19. věku a z počátku 21. století.

Obnovení ČČH probíhalo v době, která spolu se svobodou projevu přinesla i řadu vážných problémů. Historický ústav i celá Akademie věd procházely bouřlivou rekonstrukcí, nebyly si jisté vlastním přežitím, nastal nedostatek peněz na vědu a dlouhodobější výzkumné projekty komplikovala intenzivní fluktuace akademických pracovníků. V nových ekonomických podmínkách se výroba časopisu podstatně zdražovala, skokově rostla jeho cena a v důsledku toho ubývalo předplatitelů. Hektická devadesátá léta příliš nepřála soustředěné badatelské práci, neboť mnozí historici byli zaměstnáni psaním nových učebnic dějepisu, popularizací či organizačními povinnostmi, navíc přibývajících historická pracoviště na nově zřizovaných univerzitách zakládala vlastní časopisy, které nabízely rychlé otištění vznikajících textů, často za nižších nároků na jejich úroveň. To vše značně komplikovalo vytváření stabilního autorského zázemí.

Vědecká i lidská autorita šéfredaktora ČČH dokázala i za ztížených podmínek získat ke spolupráci většinu českých historiků, kteří se zabývali širší – nadregionální – tematikou. Autory studií se stali rovněž zahraniční historici, především z Německa, Rakouska, Francie a USA, kteří měli vztah k české a střeoevropské problematice. Výsledkem třináctiletého organizačního a redakčního úsilí bylo 311 studií a článků, 328 recenzí a 3163 zpráv o literatuře a konferencích. Ještě důležitější než tento úctyhodný počet byl vznik stabilního autorského zázemí a prosazení evropského standardu jak dovnitř, tak i navenek (v zahraničí zakotvil ČČH pod svým souběžným anglickým názvem *The Czech Historical Review*).

František Šmahel (2004) (fototéka HÚ AV ČR)

Český časopis historický po obnově v redakci Františka Šmahela – dvojčíslo 1-2 ročníku 88 (1990)

Časopis zahrnul do svého tematického spektra dějiny českých zemí a vybraná témata obecných dějin od středověku zhruba do poloviny 20. století (pro studium několika posledních desetiletí vznikl roku 1993 časopis *Soudobé dějiny*), ale postupem času přirozeně rozšiřoval svůj zájem směrem k současnosti. Věnoval značnou pozornost dějinám historiografie a metodám historické práce. V recenzní části navázal kontakt s evropskou historiografií, a to především německojazyčnou, později anglofonní, zatímco tematika východní Evropy (publikovaná především ve *Slovanškém přehledu*) a dalších oblastí zůstávala spíše na okraji. V tomto směru ČČH odrazil novou orientaci českého bádání, zároveň však vytvářel předpoklady k tomu, aby se geografický a jazykově etnický horizont postupně rozšiřoval. Metodickou, tematickou a bibliografickou kultivací obsahu časopisu, stanovením jasných kritérií pro zveřejňování textů a vytvořením autorského zázemí F. Šmahel neformálně obnovil postavení ČČH jako nejprestižnějšího oborového časopisu v České republice a získal mu mezinárodní uznání.

Léta 1990–2002 tvoří významem naprosto zásadní období v dějinách ČČH, plně srovnatelné se zakladatelským činem Gollovým a Rezkovým i s rozmachem v době Pekařové a Šustové. Ovšem s jedním podstatným rozdílem. Zatímco předchůdci vycházeli z postupného vzestupu českého dějepiscectví v 19. a v první polovině 20. století, František Šmahel musel překonávat hluboký pokles oboru a nedůvěru k ústřednímu časopisu. Ve svobodných, ale namnoze chaotických a finančně tísnivých poměrech

přelomu tisíciletí se mu to obdivuhodně podařilo. Jestliže sám prohlásil, že vedení ČČH patřilo mezi nejčestnější úkoly jeho vědecké kariéry, pak je třeba dodat, že to bylo také jedno z nejúspěšnějších období v dějinách tohoto časopisu.

Na prahu třetího tisíciletí

V lednu 2003 na činnost Františka Šmahela plynule navázali historik raného novověku Jaroslav Pánek (spoluredaktorem byl již od roku 2000) a Jiří Pešek, který v té době vedle výzkumu raně novověké kultury přenesl těžiště zájmu k dějinám 20. století. Následující období bylo vcelku příznivé pro rozvoj historických časopisů – s výjimkou finanční krize po roce 2008, kdy kromě jiných ztratila ročenka *Historica. Historical Sciences in the Czech Republic*, určená především zahraniční odborné veřejnosti, načež ČČH převzal do svého programu značně rozšířené publikování článků v cizích jazycích. Ačkoli někteří z jeho tradičních domácích odběratelů tuto skutečnost nepřijali pozitivně, odpovídala obecnému trendu ve vývoji evropských vědeckých časopisů, zejména těch, které vycházejí v méně rozšířených jazycích. Úpravou a zpřehledněním článků (anglický abstrakt, klíčová slova, resumé) se tak ČČH přizpůsobil evropským standardům a kromě češtiny a slovenštiny, případně polštiny, publikuje texty rovněž ve velkých kongresových jazycích. Ostatně tato mnohostranná otevřenost napomohla k tomu, aby byl ČČH přijat do mezinárodních databází ERIH (European Reference Index for the Humanities), a to do nejvyšší kategorie periodik s celosvětovým dosahem (Category A – International 1), SCOPUS a dalších. Úroveň ČČH se stala rovněž jedním z argumentů ve vyhrocených polemikách o vědeckém přínosu a institucionální podpoře časopisů z humanitních disciplín.

Postupně se ČČH, vycházející v čtyřech číslech a každoročně přesahující tisíc stran textu, rozšířil rozsahem i tematikou. Do svého záběru pojal kromě českých, československých, středoevropských a obecných dějin ve zpracování domácích autorů a vedle bohemikálních témat v pojetí zahraničních autorů také studie, recenze a zprávy s tematikou globálních dějin a mezicivilizačních vztahů, otevřel své stránky historikům Dálného východu, Indie, Latinské Ameriky a dalších makroregionů. Publikuje rovněž práce k dějinám mezinárodních vztahů, vycházející mj. z výzkumu v Českém historickém ústavu v Římě. Kdysi jednostranný tok informací ze zahraničí do českého prostředí byl od roku 1990 doplněn „exportem“ poznatků, které vznikají prací domácích badatelů a jejich součinností se zahraničními přispěvateli.

Na sklonku 20. století vyslovil Jaroslav Marek, historik s filozofickou erudiicí a zároveň aktivní spolupracovník obnoveného ČČH, opatrně skeptickou úvahu: „Obnova vědeckého diskursu, nejen paralelních monologů, dokončena není. Není zaručeno, že bude probíhat na základně stoletého časopisu. Může být a bude jiná, když tu budou historikové, pro něž bude obnovený *Český časopis historický* jen nostalgickým intermezdem před nástupem do vědy nového diskursu v novém tisíciletí.“ Tato skepse se nenaplnila, ačkoli na přelomu 20. a 21. století se počet odborných institucí i profesionálních historiků pronikavě zvýšil a vznikla také záplava nových historických časopisů.

Paradoxně právě množství periodik, vedoucí bezmála k nepřehlednosti a nevládnutelnosti, si vyžádalo upevnění základny, na níž lze sledovat podstatné

stránky vyvíjející se historiografie přes hranice akademických ústavů a vysokých škol, přes mnohost subdisciplín i dílčích směrů a jim podřízených grantových úkolů. V uplynulém dvacetiletí si *ČČH* nečinil pošestilý nárok na jakoukoli vůdčí pozici, a přesto se o možnost publikování v něm ucházelo a uchází stále více odborníků všech čtyř dnes aktivních generací. Přes vznikání periodik s užším profilem a nižšími nároky se zde snaží uplatnit historici mladších ročníků, a to z českých zemí i ze zahraničí, navíc i z příbuzných disciplín od archeologie po sinologii. Ti, kdo chtějí předložit své poznatky mimo okruh vlastní působnosti, případně mimo vlastní obor, kdo chtějí překonat škodlivou atomizaci, hledají uplatnění v *ČČH*. Někteří z nich v recenzní a diskusní rubrice rozvíjejí kritiku historiografických prací a navazují potřebný dialog.

Český časopis historický, který má za sebou 125 let složitých dějin vlastních i historie této země, není a nechce být publikační základnou jen jedné instituce či jedné názorově vyhraněné skupiny. Zůstává časopisem otevřeným pro kvalitní vědecké práce všech českých historiků a také těch zahraničních odborníků, kteří nabízejí studie a recenze o podstatných stránkách dějin českých zemí, jejich evropském a světovém kontextu a také o stěžejních tématech obecných dějin. V evropském a světovém hodnocení byl *ČČH* přijat mezi vysoce prestižní časopisy humanitních oborů, avšak důležitější než toto formální uznání je jeho schopnost soustavně sloužit historickým vědám a mezinárodní spolupráci historiků.

Zasedání vědecké rady *Českého časopisu historického* (7. června 2016); zleva Václav Bůžek, Václav Ledvinka, Martin Holý, Svatava Raková, Jaroslav Pánek, Jiří Pešek, Sixtus Bolom-Kotari, Miroslav Sedivý, Eva Semotanová, Milan Hlavačka (foto Jaroslav Novotný)

Rozsáhlé knihovní fondy a oborové sbírky HÚ AV ČR jsou mimořádně cennými doklady národní i světové paměti a kultury a poskytují podporu základnímu i aplikovanému výzkumu českých a zahraničních badatelů. Významný podíl na řešení výzkumných programů tvoří zajišťování profesní infrastruktury oboru, realizované prostřednictvím vydávání šesti recenzovaných oborových periodik a jednoho mezinárodního periodického sborníku. Jsou to *Český časopis historický*, *Slovanský přehled*, *Mediaevalia Historica Bohemica*, *Folia Historica Bohemica*, *Moderní dějiny*, *Historická geografie* a *Bolletino dell'Istituto Storico Ceco di Roma*.

Vedoucí redaktoři Českého časopisu historického

(původní *Český časopis historický*)

1 (1895) až 3 (1897) – Jaroslav Goll a Antonín Rezek

4 (1898) až 24 (1918) – Jaroslav Goll a Josef Pekař

25 (1919) až 40 (1934) – Josef Pekař

41 (1935) až 42 (1936) – Josef Pekař, Josef Šusta, František Hrubý a Josef Klik

43 (1937) až 46 (1940) – Josef Šusta, František Hrubý a Josef Klik

47 (1946) – Václav Chaloupecký, Karel Stloukal a Jaroslav Werstadt

48–49 (1947–1948) až 50 (1947–1949, Díl II) – Václav Chaloupecký a Karel Stloukal

(*Československý časopis historický*)

1 /51/ (1953) až 18 /68/, č. 1/ (1970) – František Graus

18 /68/, č. 2–3/ (1970) až 22 /72/ (1974) – Oldřich Říha

23 /73/ (1975) až 37 /87/ (1989) – Jurij Křížek

(obnovený *Český časopis historický*)

88 (1990) až 97 (1999) – František Šmahel

98 (2000) až 100 (2002) – František Šmahel a Jaroslav Pánek

od 101 (2003) – Jaroslav Pánek a Jiří Pešek

Český časopis historický je ukázkou vědeckého periodika, které mělo vždy ambici sehrávat koordináční úlohu v historických vědách. Díky výjimečným osobnostem, které stály roku 1895 u jeho zrodu (Jaroslav Goll a Antonín Rezek) a v roce 1990 u jeho znovuzrození (František Šmahel), se zkratka *ČČH* stala dobrou značkou. Časopis vzdoroval těžkostem, které přinášela měnící se politická situace a občas i neuspokojivé finanční možnosti vydavatele. Dvakrát zanikl pod tlakem diktatury – nejprve nacistické (1941), potom komunistické (1950/1951) – a v období obligatorní marxisticko-leninské ideologie zažil (pod názvem *Československý časopis historický*, 1953–1989) hluboký propad, v němž se výsledky standardní vědecké práce obtížně prosazovaly vedle dogmaticky pojatých textů. Povstání z popela v devadesátých letech 20. století prokázalo, že v české i mezinárodní historiografii má *ČČH* své místo a že jeho služba oboru je možná a zároveň nezbytná.

V EDICI VĚDA KOLEM NÁS PŘIPRAVUJEME:

Daniela Čadková: **Receptce antické kultury v databázích**

Filip Smolík: **Psychologický ústav**

Zora Hesová: **Muslimové v Evropě**

V EDICI MIMO JINÉ VYŠLO:

Jaroslav Pánek: **Josef Janáček**

Lenka Kollerová, Anna Pospíšilová, Pavlína Janošová: **Šikanování na školách**

Milan Hlavačka, Vojtěch Kessler, David Smrček: **Databáze dějin vědního dne**

Edice Věda kolem nás | Prostory společné paměti
Český časopis historický | Jaroslav Pánek

Vydalo Středisko společných činností AV ČR, v. v. i. Grafická úprava dle osnovy Jakuba Krče a sazba Serifa. Technická redaktorka Kateřina Sedmíková. Odpovědná redaktorka Petra Královcová. Vydání 1., 2020. Ediční číslo 12780. Tisk **SERIFA**[®], s. r. o., Jinonická 80, 158 00 Praha 5.

ISSN 2464-6245

Evidováno MK ČR pod e. č. E 22344

Další svazky získáte na:

www.vedakolemnas.cz | www.academia.cz